

IN CATHEDRA SANCTI PETRI

1 - In illo tempore: *Venit Iesus in partes Caesareae Philippi*¹. In hoc evangelio tria notantur: Iesu Christi interrogatio, Petri confessio, ligandi et solvendi concessio.

I - De Iesu Christi interrogazione

2 - Iesu Christi interrogatio, ut ibi: *Venit Iesus*. In hac prima clausula duo moraliter notantur, scilicet sancta vita et bona fama. Sed prius historiam vel allegoriam videamus.

“Caesarea Philippi est ubi Iordanis oritur ad radices Libani, et habet duos fontes, unum Ior et alterum Dan, qui simul mixti Iordanis nomen faciunt”². *Et interrogabat discipulos suos*. “Exploraturus fidem discipulorum, prius vulgi sententiam inquit, ne apostolorum fides firmata videatur vulgi opinione, sed veritatis agnitione”³. *Quem dicunt homines*. “Pulchre, qui hominum more diversas de Domino ferunt sententias, homines dicuntur”⁴. *Esse filium hominis*. “Non dicit me, ne insolenter loqui videatur”⁵; “de se humilitatem humanitatis profitetur”⁶. *At illi dixerunt: Alii Ioannem Baptistam etc.*⁷ Opinio de Ioanne ideo fortasse erat, ‘quia in matris utero positus Domini praesentiam senserat’⁸; de Elia, ‘quia raptus est ad caelum’⁹, et ‘venturus creditur’¹⁰; de Ieremia, ‘quia in matris utero fuit sanctificatus’¹¹.

3 - *Venit Iesus in partes Caesareae*, “quae interpretatur possessio principis vel possessio principalis”¹², *Philippi*, “qui interpretatur os lampadis”¹³. Venit Christus; venias et tu, christiane, in partes Caesareae. ‘Princeps dictus, quod primus capiat locum vel dignitatem’¹⁴, est hominis spiritus, cuius possessio, corpus, in quo primum locum et dignitatem debet capere, de quo Isaias XXXII: *Princeps ea quae sunt digna principe cogitabit, et ipse super duces stabit*¹⁵. Nota ista duo: cogitabit, et stabit. Ecce dignitas et locus, quem primus debet capere. Quae sunt illa digna principe, quae debes cogitare, o princeps, hominis spiritus, nisi ut ad te ipsum redeas, ad cor tuum intres, et ibi discutias: quid sis, quid fueris, quid esse debueris, quid esse poteris? Quid fueris per naturam, quid modo sis per culpam, quid esse debueris per industriam, quid adhuc esse possis per gratiam. Duces sunt affectiones et cogitationes, super quas debet stare, ut possit affectionibus dominari et cogitationibus imperare, ut illas ab illicita concupiscentia et istas ab inepta valeat evagatione restringere. *Venit ergo in partes*, in quibus sensus corporis designantur, in quos venit vel intrat hominis spiritus, cum ‘dicit huic: Vade, et vadit; et alii: Veni, et venit; et servo suo, corpori: Fac hoc, et facit’¹⁶.

Et nota quod, iste princeps, cuius est possessio, os lampadis nominatur. In lampade sunt quattuor: vitrum splendens, oleum fovens, stuppa et flamma. In vitro, puritas conscientiae; in oleo, compassio necessitatis fraternae; in stuppa, asperitas contritionis; in flamma, ardor divini amoris. Felix ille spiritus, beatus ille christianus, qui est os istius lampadis: ut quando loquitur, ex puritate, compassione, contritione, Dei amore loquitur.

---

¹ Mt 16,13 (Vg. *Venit autem...*)

² GLO. ORD., Mc 8,27

³ BEDA, *In Marci ev. expositio*, II,8, PL 92,212

⁴ GLO. ORD., Mc l.c.

⁵ GLO. INT., Mt l.c.: «*Quem dicunt esse filium hominis, “Non dicit me: ne insolenter loqui videatur”*».

⁶ GLO. ORD., ibidem

⁷ Mt 16,14

⁸ Cf. Lc 1,41.44

⁹ C. 4Reg 2,11

¹⁰ Cf. Mt 17,10-11

¹¹ Cf. Ier 1,5

¹² HIER., *De nominibus hebraicis*, PL 23,887

¹³ GLO. ORD., Act 1,13

¹⁴ Cf. ISID., *Etym.* IX,3,21, PL 82,344. [Vedi anche: II,325,11 \(19^a Pent.,13: *quinque sensus*\); II,436,2 \(24^a Pent.,8: *homo debet principari conscientiae*\).](#)

¹⁵ Is 32,8 (Vg. *add mut*)

¹⁶ Cf. Mt 8,9

Et nota quod, Caesarea, idest caro nostra, debet esse sita ad radices Libani, ubi Iordanis oritur. Mons Libani, “qui interpretatur candor”¹⁷, est excellentia castitatis, cuius radix humilitas, de qua oriuntur duo fontes: Ior, “qui rivus”¹⁸, Dan, “qui iudicium”¹⁹ interpretatur, qui simul mixti faciunt Iordanem, idest rivum iudicii, idest compunctionem lacrimarum, quibus se iudicat et quod male egit condemnat. Ecce quanta virtus humilitatis, ex qua mons castitatis surgit, et rivus compunctionis procedit. Qui sic venit in partes Caesareae Philippi, bene potest interrogare discipulos suos, dicens: *Quem dicunt homines esse filium hominis?*

4 - ‘Discipulus dictus, quod disciplinam discat’²⁰; qui bonus est in se, suam familiam habet et debet habere bene disciplinatam et honestam, ut possit dicere cum David: *Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum*^{21/a} etc. Qualis quisque est, talium consortio delectatur^{21/b}. Et quia crudelis est qui famam suam spernit, ideo interrogat, ut certior fiat et si quid corrigendum est emendet, quid homines de se dicant^{21/c}. Et quia de vitae sanctitate et bonae famae opinione solet surgere elatio, ideo se filium hominis nominat, de quo Iob XXV: *Homo putredo, et filius hominis vermis*²². Ac si diceret: Putredo de putredine nascitur. Et ideo Dominus, quando Ezechieli magna ostendebat, filium hominis, ne superbiret, vocabat²³. Qui se vermem credit, de se in nullo superbit. Interrogat ergo: Quid de me verme putredine dicunt homines?

Utinam ei respondeatur: *Alii Ioannem Baptistam*. Ioannes Evangelista et Ioannes Baptista: illius est officium annunciare, istius lavare: illud bonum, sed istud securius, quia veritas securius auditur quam praedicatur. Item, evangelista est qui verbis tantum orat; baptista, qui de se sibi baptisterium lacrimarum facit in silentio et devotione mentis; et iste, longe illo melior. Et isti evenit quod dicitur de Baptista: *Vinum et siceram non bibit*²⁴: vinum, vanagloria; sicera, inepta laetitia; quae non bibit, quia laudes hominum non quaerit.

Alii Eliam, de quo quarto Regum I dicitur, quod erat *pilosus et zona pellicea accinctus renibus*²⁵. Ecce habitus poenitentis, mundum contemnentis et carnem affligentis. ‘Elias interpretatur robustus dominator’²⁶. Unde de eo dicitur tertio Regum XVIII, quod ‘apprehendit prophetas Baal, et duxit eos ad torrentem Cison et interfecit eos ibi’²⁷. “Baal devorator”²⁸, ‘Cison vir vomens dolorem’²⁹ interpretatur. Elias, poenitens pilosus contra mundi gloriam, accinctus renibus contra carnis luxuriam. Iste, velut robustus dominator, apprehendit prophetas ventris, qui omnia devorat. Venter habet quosdam prophetas, qui annunciant homini: Quare ita ieiunas? Quid sic te affligis? Infirmiorem incurres; ad tantam debilitatem devenies, quod nec te nec alios poteris adiuvare. De his Ieremias in Threnis II: *Prophetae tui viderunt tibi falsa*³⁰. Istos vero poenitens in contritione comprehendit et ad lacrimosam confessionem adducit, ubi omnem dolorem tentationis et peccati evomit, et sic ibi eos interficit.

¹⁷ HIER., *De nom. hebr.*, PL 23,850

¹⁸ HIER., *o.c.*, PL 23,825

¹⁹ HIER., *o.c.*, PL 23,821

²⁰ Cf. ISID., *Etyim.* X,66, PL 82,374: «*Discipulus a disciplina dictus, disciplina a discendo vocata*».

^{21/a} Ps 100,6

^{21/b} Cf. HIER., *Epistola ad Demetriadem*, 127,3, CSEL 56,148,6. Cf. GUILLELMUS TYRENSIS, *Historia rerum gestarum in partibus transmarinis*, IX,1, PL 201,434: «*Erat enim [episcopus Calabriae Marturanensis] perversae mentis homo, pro nihilo ducens honestatem: unde et cum supradicto Arnulpho facile poterat convenire, iuxta illud: Qualis quisque est, talium consortio delectatur*». Vedi anche: *Dictionarium omnium pene patrum, atque doctorum, per Thomam hiberneticum*, Neapoli 1846.

^{21/c} Cf. HERVEUS BURGIDOLENSIS (1080-1150), *Commentaria in epistolas Pauli*, PL 181,1081: «*Qui enim fidens conscientiae, negligit famam suam, crudelis est, quoniam salutem proximorum spernit*».

²² Iob 25,6

²³ Cf. Ez passim

²⁴ Lc 1,15

²⁵ 4Reg 1,8

²⁶ Cf. GLO. ORD., 3Reg 17,1: «*Elias interpretatur Deus meus Dominus, vel Deus meus, sive Deus fortis*».

²⁷ Cf. 3Reg 18,40

²⁸ GLO. INT., Iudc 6,25: *Baal*, “*Superior vel devorans*”».

²⁹ Est interpretatio nominis *Cis* (Cf. HIER., *De nom. hebr.*, PL 23,857. *Cison* autem interpretatur «*duritia eorum*» (Cf. HIER., *o.c.*, PL 23,853).

³⁰ Lam 2,14

*Alii Ieremiam, cui Dominus: Ecce, inquit, constitui te, ut evellas quod male plantatum est, et destruas quod male aedificatum est, et disperdas quod male congregatum est, et dissipas saepem, et aedifices domum, et plantes hortum*³¹. Carnis concupiscentia male plantat, unde Deuteronomio: ‘Non plantabis nemus iuxta altare Dei tui’³², de quo Apostolus: ‘Habemus altare, de quo non possunt edere qui tabernaculo, ‘idest corpori’³³, deserviunt’³⁴. Dicitur tertio Regum XXI: *Locutus est Achab ad Naboth, dicens: Da mihi vineam tuam ut faciam mihi hortum olerum*³⁵. Achab, diabolus; Naboth, iustus; vinea, compunctio; hortus olerum, concupiscentia gulae et luxuria. Diabolus vult auferre iusto mentis compunctionem et plantare carnis concupiscentiam. Item, superbia male aedificat, unde Parabolis XVII: *Qui altam facit domum suam, quaerit ruinam*³⁶. Avaritia male congregat, unde Habacuc II: *Vae qui congregat avaritiam malam domui suae, ut sit in excelso nidus eius, et liberari se putat de manu mali!*³⁷ Ad hoc avarus congregat, ut in excelsum nidum, idest statum, suum et suorum ponat; qui dum secure stare credit, diabolus laqueum ibi tendit et patrem cum pullis, idest usurarium cum filiis suis, capit et interficit. Item, pertinacia saepem facit, unde Nahum III: *Parvuli tui quasi locustae locustarum quae confidunt in saepibus in die frigoris*³⁸. Locustae sunt usurarii, qui parvulos suos docent usuram facere et quasi saltum de usura in usuram dare. Isti in frigore suae malitiae confidunt in saepibus pertinaciae, quia nec aliena restituere nec ad poenitentiam volunt redire.

Vere ille est Ieremias, “idest excelsus Domino”³⁹, qui ista quattuor non tantum in se sed etiam in aliis extirpat, et domum humilitatis, in qua Deus quiescat, aedificat, et hortum caritatis, in quo pascit, plantat. De domo humilitatis dicit Dominus Luca XIX: *Zachaeae, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere*⁴⁰. In domo descendens, idest conscientia se humiliantis, manet gratia Omnipotentis. De horto caritatis dicit sponsa in Canticis V: *Veniat dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum*⁴¹. Hortum et poma dilecti esse dicit, quia quidquid ibi plantatur et nascitur totum est ex gratia Christi. Poma sunt caritatis opera, quae toties Christus comedit quoties ea proximus recipit. *Esurivi, inquit, et dedistis mihi manducare*⁴².

Aut unum ex prophetis. Officium prophetae est futura praedicere. Ille est bonus propheta, qui sibi praenunciat vitae suae exitum, iudicis adventum, caelestis regni praemium. Felix ille, qui tali fama laudatur, cui tale vitae testimonium perhibetur, ut sit Ioannes Baptista in devotione, Elias in carnis mortificatione, Ieremias in vitiorum eradicatione et virtutum plantatione, unus ex prophetis in futurorum praenunciatione.

II - De Petri confessione

5 - Petri confessio, ut ibi: *Dicit eis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis?*⁴³ Quasi diceret: ‘Illi homines sunt, humana opinantes; vos, dii, quem me esse dicitis?’⁴⁴ *Respondens Petrus, “unus pro omnibus, omnes enim unum sciebant”*⁴⁵; *Tu es Christus, Filius Dei vivi*⁴⁶. ‘In hac confessione complexus est humanam et divinam naturam’⁴⁷. ‘Christus enim a chrismate est dictus, idest unctus,

³¹ Jer 1,10 (Vg. add)

³² Cf. Deut 16,21

³³ Cf. GLO. ORD. et INT., Hebr 13,10: «Habemus altare, de quo non possunt edere qui tabernaculum deserviunt, “corporis voluptati, vel ciborum affluentia”».

³⁴ Cf. Hebr 1.c.

³⁵ 3Reg 21,2 (Vg. Locutus est ergo)

³⁶ Prov 17,16

³⁷ Hab 3,17

³⁸ Nah 3,17 (Vg. ... considunt...; in GLO. ... confidunt...)

³⁹ HIER., De nom. hebr., PL 23,869

⁴⁰ Lc 19,5

⁴¹ Cant 5,1

⁴² Mt 25,35 (Vg. Esurivi enim...)

⁴³ Mt 16,15 (Vg. Dicit illis...)

⁴⁴ GLO. ORD., Mc 8,29

⁴⁵ GLO. INT., ibidem: «Respondens Petrus, “BEDA, Unus pro omnibus omnes enim idem sciebant”».

⁴⁶ Mt 16,16

⁴⁷ Cf. GLO. INT., ibidem: Tu es Christus filius Dei vivi, “Verum hominem et verum Deum credit et confitetur”».

quia Spiritu Sancto, in eo quod homo, a Deo Patre est unctus' ⁴⁸. *Unxit te*, "o" *Deus Fili, Deus "Pater" tuus* ⁴⁹. Unde Isaia XLV: *Haec dicit Dominus christo meo Cyro* ⁵⁰, "qui interpretatur heres" ⁵¹, idest filius. Cuius? *Dei vivi*. Nota quod 'chrisma fit ex balsamo' ⁵².

Dicitur in NATURALIBUS, quod locus generationis balsami oculus solis nuncupatur, et 'lignum suum vitis dicitur, quia se habet ad similitudinem vitis; et eius liquor pannum oculi abstergit, et rigores februm tollit. Cum eius liquor elicitur, in solo cortice vulneratur, ex quo eximiae suavitatis gutta manat' ⁵³. Duplex est Christi generatio, una divinitatis et altera humanitatis, et quaelibet, oculus solis. De prima Isaia LIII: *Generationem eius quis enarrabit?* ⁵⁴ Unde Iob XXVIII: *Unde sapientia veniet? et quis est locus intelligentiae? Abscondita est ab oculis viventium, volucres quoque caeli latet* ⁵⁵, idest: 'ipsis angelis est incognita generatio Christi ex Patre' ⁵⁶. Unde Ecclesiastico I: *Radix sapientiae cui revelata est?* ⁵⁷ "Origo" ⁵⁸ videlicet Filii Dei? Ideoque, quod est super angelorum intelligentiam atque scientiam, quis hominum potest enarrare? ISIDORUS: "Scire, inquit, manifestum est solum Patrem, quomodo genuerit Filium, Filium, quomodo genitus sit a Patre. Christus enim a Patre ita emicuit, ut splendor a lumine, ut verbum ab ore, ut sapientia ex corde" ⁵⁹. Generatio ergo divinitatis dicitur oculus solis, quia illuminat totam triumphantem Ecclesiam, caelestem Ierusalem. Unde Apocalypsi XXI: *Claritas Dei illuminat eam, et lucerna eius est Agnus* ⁶⁰.

Generatio humanitatis dicitur oculus solis, quia fide suae incarnationis illuminat totam Ecclesiam militantem. Unde Zacharia IX: *Dominus est oculus hominis et omnium tribuum Israel* ⁶¹, "qui interpretatur vir videns Deum" ⁶². Quantum credis tantum vides. *Erat, inquit, lux vera quae illuminat omnem hominem*, "non quod omnem, sed quia nullus sine illo illuminatur" ⁶³, *venientem in hunc mundum* ⁶⁴, idest: omnis homo, qui in hoc mundo nascitur, non nisi per fidem Christi ad vitam aeternam illuminatur, qui dicit Ioanne XV: *Ego sum vitis vera* ⁶⁵.

6 - "Vitis dicta, quod vim habet citius radicandi, vel invicem se innectit" ⁶⁶. Dicitur in NATURALIBUS, quod vitis abundat in ramis, cum quibus ligat se per involutionem ramis alterius arboris; et proprium vitis est inter omnes alias arbores, quod ex una parte in uno nodo rami sui exit folium, in alia parte racemus plenus uvis; et proprium est vitis, quod caules plantatae ad radicem eius desiccant eam. Vitis est fides Christi, quae vim habet cito radicandi in corde hominis. 'Radicati et fundati, inquit Apostolus, in Christo Iesu etc.' ⁶⁷ Haec ramos caritatis extendit et alios sibi innectit; folium praedicationis habet ex una parte, racemum boni operis, plenum musto dilectionis, ex alia

⁴⁸ Cf. ISID., *Etym.* VII,2,2-3, PL 82,264

⁴⁹ Ps 44,8 et GLO. INT., ibi: «Unxit te Deus, "Pater"».

⁵⁰ Is 45,1

⁵¹ HIER., *De nominibus hebraicis*, PL 23,873

⁵² Cf. P. LOMB., *Sent.* IV, dist. 23,2, PL 192,899; *Ad Claras Aquas*, II, p. 390: «Nec tamen omne oleum ad unctionem sanctificationum chrisma vocatur, sed illud solum, quod miscetur cum balsamo, quo capita regum et pontificum unguuntur, quo etiam baptizatos sacerdos ungit in vertice, et pontifex per impositionem manus confirmandos ungit in fronte».

⁵³ Cf. SOLINUS, *Polyhistor*, 48; GLO. ORD., Eccli 24,20-21; MATTHIOLUS P. A., *Commentarii in libros Dioscoridis*, I,18, p. 39: «...abstergit quae tenebras oculorum pupillis offundunt».

⁵⁴ Is 53,8

⁵⁵ Iob , 28,20-21

⁵⁶ Cf. GLO. ORD. et INT., ibidem: «Volucres quoque caeli latet (sapientia), "Angelos"».

⁵⁷ Eccli 1,6.

⁵⁸ GLO. ORD. et INT., ibidem: «Radix sapientiae cui revelata est? "Origo"».

⁵⁹ ISID., *De fide catholica*, I,2,5, PL 83,453-454

⁶⁰ Apoc 21,23 (Vg. *mut*)

⁶¹ Zach 9,1 (Vg. *Domini...*; in GLO. *Dominus...*)

⁶² GLO. ORD., Gen 32,28

⁶³ GLO. INT., Io 1,9: «Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem, "Non quod omnem, sed quia nullus sine illo illuminatur"».

⁶⁴ Io 1,c.

⁶⁵ Io 15,1

⁶⁶ ISID., *Etym.* XVIII,5,2, PL 82,602

⁶⁷ Cf. Eph 3,17

parte. Caules, idest curae temporales vel illecebrae carnales, desiccant humorem, idest devotionem fidei.

Item, lignum balsami in cortice vulneratur. Cortex, Christi humanitas, ex cuius vulnere emanavit liquor mirae suavitatis, idest sanguis pretiosus, qui pannum infidelitatis de oculo cordis abstergit et rigores febrium, idest tentationum, tollit, quia “memoria Crucifixi vitia crucifigit”⁶⁸. *Tu es ergo Christus, Filius Dei vivi*.

*Respondens Iesus, dixit ei, “in Petro omnibus respondit”*⁶⁹: *Beatus es, Simon Bar Iona* etc.⁷⁰ “Bar filius, Iona columba interpretatur”⁷¹. Petrus “bene filius columbae dicitur, quia pia simplicitate Dominum sequebatur, vel quia plenus spirituali gratia erat. Filius Spiritus Sancti dicitur, qui ostensus est in columba ab eo, quem Filium Dei vivi vocaverat, et filio columbae Pater revelat misterium fidei, quod caro et sanguis non potuit revelare, idest homines carnali sapientia inflati, qui non columbae filii, et ideo a sapientia spiritus alieni”⁷². De quibus Abdia I: *Perdam sapientes de Idumaea, et prudentiam de monte Esau*⁷³. Ecce caro et sanguis. ‘Idumaea, sanguinea’⁷⁴, “Esau acervus lapidum interpretatur”⁷⁵. Tota huius mundi sapientia et prudentia est carnem nutrire, et acervum lapidum, idest pecuniarum, facere, quibus lapidabuntur in die iudicii.

III - De ligandi et solvendi concessione

7 - Ligandi et solvendi concessio, ut ibi: *Et ego dico tibi quia tu es Petrus*⁷⁶. Nota quod ‘Petrus trinomius fuit, scilicet Simon, qui interpretatur obediens’⁷⁷, “Petrus agnoscens”⁷⁸, “Cephas caput”⁷⁹. Simon fuit in Christi vocatione: *Venite, inquit, post me. At illi, relictis retibus* etc.⁸⁰ Petrus, in hodierna confessione, qua agnovit Christum filium Dei vivi, et ideo meruit audire: *Tu es Petrus*. “Non dico vocaberis, sed tu es Petrus a me petra, ita tamen ut mihi retineam fundamenti dignitatem”⁸¹. Quia *fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus*⁸², super quem aedificata est Ecclesia.

*Et super hanc, inquit, petram aedificabo Ecclesiam meam*⁸³, et ideo non est ei timendum ‘si descenderit pluvia, idest persecutio diabolica, si venerint flumina, idest pravitas haeretica, si flaverint venti, idest rabies saeculi, et irruerint in domum istam, quia fundata est supra firmam petram’⁸⁴. Unde in libro Numeri XXIV: *Robustum est quidem habitaculum tuum, sed si in petra posueris nidum tuum et fueris electus de stirpe Cain*⁸⁵, “qui interpretatur callidus vel calidus”⁸⁶, idest diabolus, qui sua

⁶⁸ GUERRICUS ABBAS, *In dominica palmarum*, sermo 2,1, PL 185,130. V. anche: I,47,6; II,223,2; II,591,23.

⁶⁹ GLO. INT., Mt 16,17: «Respondens autem Iesus dixit ei, “In Petro omnibus respondit”».

⁷⁰ Mt l.c. (Vg. *Respondens autem...*)

⁷¹ ISID., *Etym.* VII,9,4, PL 82,287; GLO. ORD. et INT., ibidem: «Bariona, “Filius columbae syriace”».

⁷² GLO. ORD., ibidem. Cf. BEDA, *Homiliae*, PL 94,221: «Filius autem columbae recte vocatur apostolus Petrus, quia videlicet columba multum simplex est animal, et ipse prudenti ac pia simplicitate Dominum sequebatur [...]. Vel certe, quia Spiritus sanctus super Dominum in columbae specie descendit, recte filius columbae nuncupatur, quia spiritualis gratia plenus extitisse monstratur».

⁷³ Abd 1,8

⁷⁴ ISID., *Etym.*, VII,6,33, PL 82,277

⁷⁵ HIER., *De nom. hebr.*, PL 23,823

⁷⁶ Mt 16,18

⁷⁷ Cf. ISID., *Etym.* VII,9,6, PL 82,287

⁷⁸ GLO. INT., Act 1,13: «In caenaculum ascenderunt, ubi manebant Petrus, “Agnoscens”, et Ioannes, “Gratia Dei”».

⁷⁹ ISID., l.c., VII,9,3

⁸⁰ Mt 4,19-20 (Vg. *add*)

⁸¹ GLO. ORD., Mt 16,18

⁸² 1Cor 3,11 (Vg. *add*)

⁸³ Mt l.c.

⁸⁴ Cf. Mt 7,25 et GLO. INT., ibi: «Super hanc petram, “Non cecidit, quia stat fundata, non sibi sed Christo tribuitur”».

⁸⁵ Num 24,21-22 (Vg. ... *de stirpe Cin*)

⁸⁶ Est interpretatio nominis *Cham*: *callidus* iuxta, GLO. INT., Gen 6,10; 9,18; *calidus* iuxta Hieronymum (*De nom. hebr.*, PL 23,821). E contra *Cin*, et *Cain*, interpretatur *possessio* (GLO. ORD., Num 24,21; HIER., *o.c.*, PL 23,820), vel *nidus meus* vel *possessio* (GLO. INT., Num 24,22: «Cham, “Calidus”»).

calliditate calore vitiorum succendit animas peccatorum, qui eum habebunt tortorem in poena, quem habuerunt in centorem in culpa.

Aedificabo, inquit, *Ecclesiam meam*. Nota quod, Ecclesia dicitur triumphans et militans Ecclesia et fidelis anima. Primam aedificat beatis spiritibus, secundam fidelibus, tertiam virtutibus; et ideo dicitur caementarius, unde Amos VII: *Ecce*, inquit, *Dominus stans super murum litum, et in manu eius trulla caementarii*⁸⁷. “Trulla dicta, quod trudat, idest includat, calce lapides”⁸⁸, qua et liniuntur parietes. Unde murus litus, idest in superficie linitus, dicitur. Trulla est Dei potentia, qua triplicis Ecclesiae murum aedificat et explanat, ut nihil ibi inordinatum, nihil concavum, nihil gibbosum, sed omnia plane et de plano fiant. *Omnia*, inquit Apostolus, *in caritate fiant*⁸⁹, quae est caementum ceterarum virtutum. Et nota quod, Dominus stat super murum Ecclesiae propter tria, scilicet ut ipsam aedificet, ex ipsa et pro ipsa adversarios impugnet, et ipsam protegat.

*Et ideo portae inferi non praevalent adversus eam*⁹⁰. “Portae inferi sunt peccata, minae vel blandimenta”⁹¹, quae non possunt praevalere, ‘idest separare Ecclesiam a fide et caritate, quae est in Christo Iesu’⁹². “Qui enim in intimo cordis amore fidem Christi percipit, quicquid ingruit extra facile vincit”⁹³. Aliter. ‘Porta dicta, quod aliquid inde exportetur’⁹⁴; “inferus, quod animae inibi feruntur”^{95/a}. Portae inferi dicuntur corporis sensus, per quos peccatrix anima exportatur ad ista inferiora appetenda^{95/b}. Unde Isaias XXII: *Ecce Dominus asportari te faciet*, idest permittet, *sicut asportatur gallus gallinaceus*⁹⁶. Sicut vulpis fraudulenta asportat caponem⁹⁷ per gulam ad suam caveam, sic fallax carnis concupiscentia asportat per sensus corporis animam ad ista inferiora. Sed si fuerit aedificata super Christi amore, adversus eam non poterunt praevalere.

8 - Sequitur: *Et tibi dabo claves regni caelorum*^{98/a}. Ecce Cephas in capite apostolorum et Ecclesiae constitutus. Dicitur quod hodie Christus apostolos interrogavit, et Petrus pro omnibus fidem universalis Ecclesiae confessus fuit. Et hodie ei Dominus ligandi et solvendi potestatem concessit, et ideo ista dies nominatur CATHEDRA SANCTI PETRI. “Qui prae ceteris confessus est, prae ceteris donatur clavibus. Claves sunt discernendi scientia et potentia, qua dignos recipere, indignos debet excludere a regno”^{98/b}. Unde subdit: *Et quodcumque ligaveris*, idest, quem in peccatis persistentem aeternis poenis adiudicaveris, vel quem humilem et vere poenitentem absolveris, sic erit et in caelis”⁹⁹. GLOSSA HIERONYMI: “*Et quodcumque ligaveris*. Habent quidem eandem iudiciariam potestatem alii apostoli, quibus post resurrectionem ait: *Accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt*^{100/a}”, habet etiam omnis Ecclesia in presbyteris et

---

⁸⁷ Am 7,7

⁸⁸ ISID., *Etym.* XIX,18,3, PL 82,680

⁸⁹ 1Cor 16,14 (Vg. *Omnia vestra...*)

⁹⁰ Mt 16,18

⁹¹ GLO. ORD., ibidem

⁹² Cf. GLO. INT., ibidem: «Non praevalent, “Non separabunt eam a charitate mea et fide”».

⁹³ GLO. ORD., ibidem

⁹⁴ Cf. ISID., *Etym.* XV,2,22, PL 82,538

^{95/a} ISID., *Etym.* XIV,9,11, PL 82,529

^{95/b} La voce *inferus* significa tanto *inferior* quanto *infernum*. In questo luogo, si tratta di desiderio di “cose inferiori”, una specie di desiderio dell’inferno (H. PINTO REMA).

⁹⁶ Is 22,17

⁹⁷ Cf. DU CANGE, *Glossarium etc.*, ad vocem *Caponus*: «CAPONUS, gallus castratus, ital. *Cappone...*».

^{98/a} Mt 16,19

^{98/b} In questo paragrafo, si accenna al problema del Primato di Pietro e del suo potere giudiziario, presente anche nei sacerdoti e nei vescovi. Citando Girolamo, Antonio sembra porsi in sintonia con il pensiero del celebre biblista, che si esprime in questo modo. Cf. LUIGI SARTORI, *L’Ecclesiologia di s. Antonio*, in «Atti 1981», p. 440. Vedi anche GIORGIO GRACCO, *Chiesa e antichiesa nei “Sermones”*, in «Atti 1981», pp. 413-428, soprattutto p. 418, n. 29 e 31; BENEDETTO DA BOURG D’IRÉ, *L’Ecclesiologia di s. Antonio*, in «S. Antonio Dottore della Chiesa», Vaticano 1947, pp. 173-194.

⁹⁹ GLO. ORD., ibidem

^{100/a} Io 20,23

^{100/b} Cf. IVO CARNOTENSIS, *Decretum*, PL 161,190: «Istum locum episcopi et presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Pharisaeorum assumunt supercilio, ut vel damnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Dominum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur».

episcopis; sed ideo Petrus specialiter eam accepit, ut omnes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei et societate eius se separaverit, nec a peccatis solvi nec caelum potest ingredi. Hunc locum quidam non intelligentes, aliquid sibi sumunt de supercilio pharisaeorum, ut damnare innocios vel solvere noxios se putent, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur ^{100/b}. Unde in Levitico ‘ostendere se sacerdotibus iubentur leprosi’ ¹⁰¹, quos illi non faciunt leprosos, sed discernunt qui mundi vel immundi sunt, ita et hic” ¹⁰².

Precibus ergo beati Petri, nos Dominus a peccatorum vinculis absolvat et regnum caelorum nobis aperiat, qui est benedictus in saecula. Amen.

IV - Sermo allegoricus

9 - *David, sedens in cathedra, sapientissimus princeps inter tres, ipse est quasi tenerimus ligni vermiculus* ¹⁰³. Haec auctoritas, secundo Regum XXIII. David, “qui interpretatur manu fortis” ¹⁰⁴, est Simon Petrus, cui Christus a se petra nomen Petri dedit; qui, cum manum extendit et omnia reliquit, fortis manu fuit. Avarus debilem habet manum, quia contractam et aridam. Unde Matthaeo XII: *Et ecce homo manum habens aridam* ¹⁰⁵. Cui dixit Dominus: *Extende manum tuam. Et extendit; et restituta est sanitati* ¹⁰⁶. GLOSSA ibi: “Nil plus valet curationi quam eleemosynarum largitas, quia frustra pro peccatis rogaturus ad Deum manus expandit, qui has ad pauperes pro posse non extendit”¹⁰⁷. Petrus ergo *sedens in cathedra, sapientissimus*. Dicitur, Actus IV: *Videntes Petri constantiam et Ioannis, comperto quod homines essent sine litteris et idiotae, admirabantur; et cognoscebant quoniam cum Iesu fuerant* ¹⁰⁸. Non est mirum si Petrus idiota dicitur sapientissimus, quoniam cum Iesu, Patris sapientia, fuit, quem plus aliis dilexit, in cuius schola sapientiam non mundi sed caeli didicit. ‘Qui cum sapientia graditur sapiens efficitur’ ¹⁰⁹. Petrus non erat ille litteratus, de quo Isaia XXXIII: *Ubi est litteratus? Ubi verba legis ponderans? Ubi est doctor parvulorum?* ¹¹⁰ de quo Apostolus: *Alium doces, teipsum non doces. Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum inhonoras* ¹¹¹. Petrus erat idiota terrae, sed sapientissimus caeli; cuius hodie claves suscepit, et in cathedra, idest iudiciaria potestate ligandi atque solvendi, sedit. Sedit etiam in cathedra materiali, Antiochiae et Romae, in qua eius hodie cathedra populo demonstratur.

Princeps inter tres. Tres, inter quos princeps apostolorum in cathedra sedit, fuerunt triplex fidei constantia. Prima fuit in hodierna confessione: *Tu es, inquit, Christus* etc. Secunda, in praedicatione, unde: *Oportet obedire Deo magis quam hominibus* ^{112/a}. Tertia, in sua passione.

Ipse est quasi ligni tenerimus vermiculus. Nota quod, verme nihil mollius cum tangitur ^{112/b}, nihil fortius cum tangit. Sic beatus Petrus. Nullus eo mollior, idest patientior, cum flagellabatur, cum crucifigebatur; unde informabat discipulos, epistola prima III: *Modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto* etc. ¹¹³ Cum vero tetigit, nullus eo fortior; unde dicit Ananiae, Actus V: *Cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui Sancto, et fraudare de pretio agri? Non es mentitus homini sed Deo. Audiens Ananias haec verba cecidit et expiravit* ¹¹⁴; et Simoni Mago:

---

¹⁰¹ Cf. Lev 14,2

¹⁰² GLO. ORD., Mt l.c. Glossa di S. Girolamo, PL 114, 142

¹⁰³ 2Reg 23,8 (Vg. *Haec nomina fortium David. Sedens in cathedra...*; in GLO. *Haec nomina fortium David. David sedens in cathedra...*).

¹⁰⁴ GLO. INT., Mt 1,5; GLO. ORD., Mt 1,6: «Booz genuit David, “Manu fortis vel aspect desiderabilis”».

¹⁰⁵ Mt 12,10

¹⁰⁶ Mt 12,13

¹⁰⁷ GLO. ORD., ibidem. Cf. ANSELMUS LAUDUNENSIS ET SCHOLA ORDINARIA, *Evangelium secundum Lucam*, 114,261: «Quia frustra pro peccatis rogaturus, manus ad Deum extendit, qui has ad pauperes pro posse non extendit»; vedi anche: Cf. SAN LEONE MAGNO, *Sermo 3 in anniversario assumptionis suae*, 2 PL 54,146.

¹⁰⁸ Act 4,13 (Vg. *add*)

¹⁰⁹ Cf. Prov 13,20

¹¹⁰ Is 33,18 (Vg. ... *legis verba ponderans? Ubi doctor...*; in GLO. ... *Ubi est doctor...*)

¹¹¹ Rom 2,21.23

^{112/a} Act 5,29

^{112/b} Vedi anche: I,458,23; III,136,23.

¹¹³ 1Pt 3,8-9

¹¹⁴ Act 5,3-5 (Vg. *add mut*)

*Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditione*¹¹⁵. A qua ille nos liberet, qui Petro dedit ligandi et solvendi potestatem. Amen.

V - Sermo moralis

10 - *David, sedens in cathedra*. Simile quid in Ecclesiastico: *Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum intuitu suo*¹¹⁶. David, idest vir iustus vel poenitens, est manu fortis. Unde Genesi, de Ismaele, XVI: *Hic erit feros homo: manus eius contra omnes et manus omnium contra eum; et e regione fratrum suorum figet tentoria*¹¹⁷. 'Ubi nos habemus *ferus*, hebraeus habet *phara*, quod sonat *onager*'¹¹⁸. In quo poenitens notatur, qui in agro poenitentiae 'portat pondus diei et aestus'¹¹⁹; cuius *manus*, idest opera, *contra omnes* daemones; *et manus omnium* daemonum *contra eum*. "Ut bene tu pugnes, bene pugnant efficit hostis"^{120/a}. *Et e regione*, idest ex adverso, *fratrum*, idest motuum vel corporis sensuum, *figet*, idest firmiter stabiliet, *tentoria* poenitentiae, paratus eis semper contradicere.

Et unde huic tanta fortitudo? Utique ex cathedra. *Sedens*, inquit, *in cathedra sapientissimus*. Sapientia est rerum quae sunt, suique immutabilem substantiam sortiuntur^{120/b}. 'Sapiens dictus a sapore, quia sicut gustus sumptus est ad discretionem saporis ciborum, sic sapiens ad dignoscantiam sapidi et insipidi, mali et boni'¹²¹. Poenitens ergo, vel iustus, est sapiens in plangendis malis praeteritis, sapientior in praecavendis insidiis, sapientissimus in degustandis aeternis bonis. Hic sedet in cathedra. Cathedra, excelsa sedes iudicis, est ratio, quae et solium, 'quasi solidum, dicitur'¹²², in quo qui sedet omne malum diaboli, carnis et mundi dissipat intuitu suo. "Ratio est aspectus animi, quo per seipsum non per corpus, verum intuetur; aut est ipsa veri contemplatio non per corpus; aut etiam est ipsum verum quod contemplatur"¹²³.

Vel, cathedra est mortis memoria, in qua sedet, idest se humiliat. Non enim potest aliquis navem suam bene regere, nisi in ultimam eius partem sedem suam studeat collocare. Navis, principio et fine stricta, sed medio lata, est hominis vita, quae in ingressu et egressu est valde stricta, quia misera et amara, sed medio est lata, quia vaga et lasciva. Nemo eam bene potest regere, nisi in memoria mortis se studeat humiliare. Et attende, quod dicit *sapientissimus*. Gubernator, qui sedet in puppi, 'parte scilicet navis posteriore'¹²⁴, est et debet esse omnium sapientissimus, quia omnes videt, omnibus praevidet, pigros excitat, laborantes confortat, in tempestate aeris temperiem, magis quietem, promittit, spe boni portus laetos facit. Sic, qui in memoria mortis se humiliat, totam vitam suam bene disponit, circumcirca conspiciat; pigritiam excutere, se in labore confortare, in adversitate de Domini misericordia sperare, et ad portum vitae aeternae vitam suam dirigere bene novit.

11 - Et ideo, *sapientissimus princeps inter tres*, in quibus contritio, confessio, satisfactio designantur. De his tribus dicitur primo Regum X, ubi loquitur Samuel ad Saul: *Cum veneris, inquit, ad quercum Thabor, invenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Bethel, unus portans tres haedos, et alius tres tortas panis, et alius portans lagenam vini*¹²⁵. Quid quercus Thabor, quid tres viri, quid Bethel, quid tres haedi et tres tortae panis, et lagena vini significant, videamus.

¹¹⁵ Act 8,20 (Vg. *mut*)

¹¹⁶ Prov 20,8 (Vg. ... *in solio iudicii*...)

¹¹⁷ Gen 16,12 (Vg. *add mut*).

¹¹⁸ Cf. GLO. ORD., ibidem: «*Hic erit feros homo*. Vel rusticus secundum alios. Hieronymus. In hebrae habetur... *pere*, quod interpretatur *onager*». I *Dizionario di ebraico registrano pharash, con il significato di onager (asino); pherad, per mulo (giumento)*.

¹¹⁹ Cf. Mt 20,12

^{120/a} OVIDIUS, *Ponticarum* II,3,53. Editiones: «Et bene uti pugnes...».

^{120/b} BOETIUS, *De arithmetica*, PL 63,1080

¹²¹ Cf. ISID., *Etym.* X,240, PL 82,392: «*Sapiens*, dictus a *sapere*, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum, sic sapiens ad donoscantiam rerum atque causarum, quod unumquodque dignoscat atque sensu veritatem discernat».

¹²² Cf. ISID., *Etym.* XX,11,10, PL 82,723

¹²³ GULIELMUS A S. THEODORICO, *Epistola ad fratres de Monte Dei*, II,2,4, PL 184, 341, ex AUGUSTINO (*De immortalitate animae*, 6,10, PL 32,1026).

¹²⁴ Cf. ISID., *Etym.* XIX,2,1, PL 82,666: «*Puppis* posterior pars navis est, quasi *post*»..

¹²⁵ 1Reg 10,3

‘Quercus dicta, quia antiqui in ea victus quaerebant, idest glandes, quibus homines prius utebantur’¹²⁶. “Thabor interpretatur veniens lumen”¹²⁷. Quercus est poenitentia, in qua antiqui patres quaerebant victum animae, idest veniens lumen divinae gratiae. Ibi venit caeleste lumen, quod ostendit homini se et sua, quae prius non videbat. *Cum ergo veneris ad poenitentiam, invenient te ibi tres viri ascendentes*, idest ascendere facientes, *ad Deum in Bethel*, “quae interpretatur domus Dei”¹²⁸, idest caelestem Ierusalem. Contritio portat tres haedos, in quibus triplex notatur peccati foetor, scilicet conscientiae, personae et famae. Poenitens debet in contritione dolere, quia corrumpit propriam conscientiam per consensum, personam per actum, famam per malum exemplum.

Item, confessio portat tres tortas panis, in quibus tria genera lacrimarum notantur: *Fuerunt*, inquit, *mihi lacrimae meae panes die ac nocte*¹²⁹. Et bene lacrimae dicuntur tortae, quia per tortionem cordis habentur. Unde “dicuntur lacrimae a laceratione mentis”¹³⁰. “Panis dictus, quod cum omni cibo ponatur, vel quod eum omne animal petat”¹³¹. Cum omni cibo animae nostrae debemus compunctionem ponere, quia omne opus, insipidum sine devotione; quam a Deo quotidie petimus et petere debemus, quia quotidie indigemus: *Panem nostrum quotidianum* etc.¹³² Peccator ergo debet in confessione flere, quia stolam baptismalis innocentiae foedavit, quia gehennam acquisivit, quia vitam aeternam perdidit.

Item, satisfactio portat lagenam vini, in quo hilaritas satisfactionis designatur, quae non cum pusillanimitate vel pigritia debet fieri: *Hilarem enim datorem diligit Deus*¹³³. Ieiunium et eleemosyna debent fieri cum hilaritate, oratio cum spe divinae misericordiae. In his enim tribus satisfactio consistit. Felix ergo ille poenitens, sui princeps, in cathedra rationis sedens, vel in memoria mortis se humilians, qui sic erit inter istos tres.

12 - Sequitur: *Ipse est quasi ligni tenerimus vermiculus*. Nota quod, vermis tria facit: semper est in motu; caput elevat, ut viam videat per quam se melius trahat; seipsum abbreviat, ut longius se extendat. Sic iustus: semper est in opere. HIERONYMUS: “Semper, inquit, aliquid operis facito, ut te diabolus inveniat occupatum”¹³⁴, quia *multam malitiam docuit otiositas*¹³⁵. “Quaeritur Aegisthus, quare sit factus adulter. In promptu causa est: desidiosus erat”¹³⁶. Dicitur in NATURALIBUS, quod ‘ex otiositate superfluitates crescunt in corpore’¹³⁷. Sic et in anima. ‘Sed labor consumit superfluitates, quoniam est ex eis quae faciunt multum evaporare’¹³⁸. Dicitur etiam, quod ‘omnes species plantarum si non fuerint cultae silvestrescent’¹³⁹. Item, caput, idest mentem elevat, ut oculo discretionis viam suae actionis videat, per quam ad Deum se melius trahat. *Oculi*, inquit, *sapientis in capite eius*¹⁴⁰, idest lumen discretionis in mente, *et palpebrae tuae praecedant gressus tuos*¹⁴¹. Item, humilitate se abbreviat, ut usque ad vitam aeternam se extendat. Quam nobis praestare dignetur, qui est benedictus in saecula. Amen.

---

¹²⁶ Cf. ISID., *Etym.* XVII,7,38, PL 82,616: «*Quercus...* dicta, quod ea soliti erant dii gentium quaerentibus praecinere»; XVII,7,26, PL 82,613-614: «*Ilex ab electo*. Huius enim arboris fructum homines primum ad victum sibi elegerunt... Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui glande vixerunt».

¹²⁷ GLO. ORD., Ps 88,13

¹²⁸ GLO. INT., Gen 35,1: «*Bethel*, “*Domus Dei*”».

¹²⁹ Ps 41,4

¹³⁰ ISID., *Etym.* XI,1,41, PL 82,402; *Diff.* I,227, PL 83,34. ISID.,: “*Quidam a laceratione mentis dictas, alii existimant ideo quod Graeci dácria vocant; PAPIAS VOCABULISTA: idem.*”

¹³¹ ISID., *Etym.* XX,2,15, PL 82,708. La stessa citazione in PAPIAS VOCABULISTA, p. 244b.

¹³² Lc 11,3

¹³³ 2Cor 9,7

¹³⁴ HIER., *Epistola 125, ad Rusticum*, 11, PL 22,1078

¹³⁵ Eccli 33,29 (Vg. *multam enim...*)

¹³⁶ OVIDIUS, *Remedia amoris*, 161-162

¹³⁷ Cf. ARIST., *De hist. an.* VII,9,586b35-587a4: «*Caeteris animalibus partus non laboriosi eveniunt: minus enim cum parturiunt, infestari videntur. At milieribus dolores vehementissimi incidunt, et praecipue stabilibus et sellulariis, et quibus non bona latera sunt, neque facultas retinendi spiritus suppetit*».

¹³⁸ Cf. ARIST., l.c.

¹³⁹ Cf. ARIST., *De plantis*, I,4,819b29-30: «*Silvestres appellare consuevimus, quia culturam nullam acceperunt*».

¹⁴⁰ Eccl 2,14 (Vg. *mut*)

¹⁴¹ Prov 4,25

VI - Sermo allegoricus

13 - *David, sedens in cathedra*. ‘David, qui interpretatur pulcher aspectu, est Christus, qui in cruce, manibus affixis, aereas potestates debellavit’¹⁴², ‘in cuius aspectus pulchritudine angeli desiderant prospicere’¹⁴³, quia, ut dicitur in Apocalypsi I, *facies eius sicut sol lucet in virtute sua*¹⁴⁴. Iste *sedit*, ‘idest se humiliavit’¹⁴⁵, *in cathedra*, idest in cruce, *sapientissimus*, quia sapientia Dei Patris, in qua omnia fecit. Simile quid tertio libro Regum IV: *Erat Salomon sapientior cunctis hominibus, et disputavit super lignis, a cedro quae est in Libano usque ad hyssopum quae egreditur de pariete*¹⁴⁶. “Salomon, Christus”¹⁴⁷, *omnibus sapientior*, ‘quia ipsa sapientia’¹⁴⁸, de qua Ecclesiasticus I: *Sapientiam Dei praecedentem omnia quis investigavit? Prior omnium creata est sapientia. Fons sapientiae verbum*, idest filius, *Dei, in excelsis*¹⁴⁹, a quo, velut aqua a fonte, omnis sapientia derivatur.

Hic, *sedens super lignis* crucis, ‘*disputavit a cedro Libani*, idest altitudine divinitatis, *usque ad hyssopum*, idest humilitatem suae humanitatis’¹⁵⁰, *quae egressa fuit de pariete*, idest beata Virgine, de quo Isaia XXXVIII: *Convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et flevit fletu magno*¹⁵¹. ‘Promissio facta fuerat David, quod de semine eius Christus nasceretur, sed, quia Ezechias videbat se mori sine herede, credidit quod promissio de Christo cassaretur’¹⁵²; *et ideo flevit fletu magno et convertit faciem*, idest mentis intuitum, *ad parietem*, idest beatam Virginem, quam super omnia desiderabat de semine suo nascituram, ut ex ea Christus nasceretur. Maxima fuit in cruce Christi sapientia, ‘quae cepit diabolum hamo divinitatis, dum voluit capere escam humanitatis’¹⁵³, unde Iob XXVI: *Prudentia eius percussit superbum*^{154/a}.

14 - *Sedit ergo in cathedra princeps inter tres*. Ita intellige, ut ipse sit unus ex tribus: Dismas et Gestas, in medio divina potestas^{154/b}. Unde Ioannes: *Crucifixerunt cum eo alios duos hinc et inde, medium autem Iesum*¹⁵⁵. Ecce qualiter sedit, quomodo se humiliavit princeps angelorum: ac si esset latro crucifigitur in medio latronum. Unde de ipsius humilitate adhuc sequitur: *Ipse est quasi ligni tenerrimus vermiculus*.

Nota quod, vermibus tria facit, scilicet ore se trahit; lignum, in quo est, quando comburitur, fortiter clamat; nihil eo mollius, cum tangitur; nihil fortius, cum tangit. Sic Christus ore proprio, Iudaeorum arguens malitiam, se traxit ad crucem. “Veritas parit odium”¹⁵⁶, et ideo sustinet patibulum. Item, de ipso legitur: ‘Scarabaeus de cruce clamat’¹⁵⁷. ‘Scarabaeus est animal modicum, volatile, cui

¹⁴² Cf. GLO. ORD., Mt 1,6: «Mystice. David, idest Christus, qui Goliam, idest diabolum superavit. Ipse est manu fortis, vel visu desiderabilis».

¹⁴³ Cf. 1Pt 1,12

¹⁴⁴ Apoc 1,16

¹⁴⁵ Cf. GLO. ORD., Act 2,2: «Sessio est indicium humilitatis».

¹⁴⁶ 3Reg 4,31.33

¹⁴⁷ GLO. INT., 3Reg 4,29: «Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, “Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi”».

¹⁴⁸ GLO. INT., 13Reg 4,31: «Sapientior cunctis hominibus, “quia fons sapientiae”».

¹⁴⁹ Eccli 1,3-5 (Vg. add)

¹⁵⁰ Cf. GLO. ORD., 3Reg 4,33

¹⁵¹ Is 38,2-3 (Vg. add)

¹⁵² Cf. GLO. ORD., Is 38,3

¹⁵³ Cf. GLO. ORD., Iob 40,20: «Sed hamo captus est quia in redemptore nostro dum per satellites suos escam corporis momordit, divinitatis illum aculeis perforavit». L’immagine de l’hamo è stata sfruttata molto tempo prima da S. GREGORIO DI NISSA, *Or. Cat. Magno*, 24, PG 45,65. Cf. JEAN GALOT, *La cristologia nei “Sermones”*, in «Atti 1981», p. 405: «La divinità era stata nascosta sotto il velo della nostra natura affinché, come un pesce vorace, con l’esca della carne sia preso anche l’amo della divinità».

^{154/a} Iob 26,12

^{154/b} Dismas (o Desmas o Démas) e Gestas, secondo la tradizione, sono rispettivamente i nomi del buon e del cattivo ladrone, crocifissi con il Cristo sul Calvario, l’anno 30 dell’era cristiana (H. PINTO REMA, *o.c.* II,793, n. 159).

¹⁵⁵ Io 19,18 (Vg. add)

¹⁵⁶ TERENCEUS, I,1,41. Editiones: «Veritas odium parit».

¹⁵⁷ Cf. AMBR., *Expositio in Lucam*, X,113, PL 14,1925: «Vermis in cruce, scarabaeus in cruce; et bonus vermibus qui haesit in ligno, bonus scarabaeus, qui clamavit e ligno. Quid clamavit? Domine, ne statuas illis...».

summo sunt vertice oculi' ¹⁵⁸. Sic Christus, modicus humilitate, volatilis ipsa divinitatis potentia: *Volavit, volavit*, inquit, *super pennas*, "idest virtutes" ¹⁵⁹, *ventorum* ¹⁶⁰, idest angelorum et sanctorum: *Caput Christi, Deus* ¹⁶¹; habet oculos in summo capite, quia ex virtute divinitatis omnia prospicit, 'cuius oculis nulla creatura invisibilis' ¹⁶². Hic, quando in ligno crucis igne Passionis ardebat, fortiter clamabat: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* ¹⁶³. Item, nullus eo patientior, humilior, cum flagellabatur, spinis coronabatur, colaphis caedebatur; nullus eo fortior, cum in iudicio sententia irrevocabili diabolum cum omnibus membris suis praecipitabit in infernum. A qua nos liberet ipse, qui est benedictus in saecula. Amen.

VII - Sermo moralis

15 - *David, sedens in cathedra* etc. David, 'qui interpretatur misericors' ¹⁶⁴, est quilibet Ecclesiae praelatus, qui ad hoc est electus, ut aliis triplici misericordia misereatur. Unde 'dictum est Petro ter: *Pasce* ¹⁶⁵, nec semel est dictum ei: *Tonde*. Pasce verbo praedicationis, suffragio devotae orationis et beneficio temporalis' ¹⁶⁶. Iste sedet in cathedra ecclesiasticae dignitatis, et utinam sapientissimus illa sapientia, de qua dicit Iacobus III: *Quae desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, iudicans sine simulatione* ¹⁶⁷. Ecce septem gradus, quibus praelatus debet ascendere in cathedram. 'In septem, inquit Ezechiel, gradibus ascensus eius' ¹⁶⁸. Vita praelati debet condiri sapientia, quae desursum est, ut primum sit pudica mentis munditia quoad se, pacifica quoad subditum, ad quem reconciliandum tam Deo quam suo proximo est in cathedra positus; modesta, morum honestate; suadibilis, idest suaderi habilis; bonis consentiens, affectu et effectum; plena misericordia. Ecce David misericors circa pauperes, quorum est quidquid habet, retenta tantum necessitate, alioquin 'rapina pauperum in domo eius' ¹⁶⁹, et ideo tamquam raptor iudicandus. Vel, plena misericordia in animi compassione, et fructibus bonis in operis executione; iudicans sine simulatione, ut in iudicio personam non accipiat; vel mensuram poenitentiae, qua alios iudicat, sibi ipsi tribuat, quia *pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile Deo* ¹⁷⁰, *et mensura minor irae plena* ¹⁷¹.

Sequitur: *Princeps inter tres*. Qui sunt vita, scientia et eloquentia, quae principaliter debent praelatum munire. Vita pura, scientia sana, eloquentia expedita. Sed, heu! hodie vita immunda, scientia caeca, eloquentia muta. *Ipse est quasi ligni tenerimus vermiculus*. GLOSSA ibi: 'David in pressuris et domi et circa subiectos mansuetior fuit ceteris; in throno et contra hostes nullus eo acutior' ¹⁷². Et commendatur hic David in tribus, idest sapientia, humilitate et fortitudine. Talis debet esse praelatus, qui sibi populum commissum bene vult regere. Quod ei praestare dignetur, qui est benedictus in saecula. Amen.

¹⁵⁸ Cf. ARIST., *De historia animalium*, IV, 1.7

¹⁵⁹ GLO. INT., Ps 17,3: *Volavit super pennas ventorum, «AUG., Quia incomprehensibilitas eius superat virtutes animarum»*.

¹⁶⁰ Ps 17,3

¹⁶¹ 1Cor 11,3 (Vg. *Caput vero...*)

¹⁶² Cf. Hebr 4,13

¹⁶³ Lc 23,46

¹⁶⁴ Cf. HIER., *Lexicon origenianum*, PL 23,1285: «David... misericordiam consecutus».

¹⁶⁵ Cf. Io 21,15-17

¹⁶⁶ Cf. GAUFRIDUS ABBAS, *Declamationes*, 11,12, PL 184,444: «Tertio dictum, *Pasce*; nec *Mulge*, seu *Tonde* vel semel additum est [...]. Pascere vero tripliciter, exemplo conversationis, verbo praedicationis, fructu orationis».

¹⁶⁷ Iac 3,17 (Vg. *Quae autem... non iudicans...*).

¹⁶⁸ Cf. Ez 40,22

¹⁶⁹ Cf. Is 3,14

¹⁷⁰ Prov 20,10 (Vg. ... *est apud Deum*)

¹⁷¹ Mich 6,10

¹⁷² Cf. GLO. ORD., 2Reg 23,8.